

LUND UNIVERSITY

I spåren efter istiden

Stenåldern på västra Kullaberg

Jennbert, Kristina

Published in:

Kullabygd : Kullens hembygdsförenings årsskrift

2020

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jennbert, K. (2020). I spåren efter istiden: Stenåldern på västra Kullaberg. *Kullabygd : Kullens hembygdsförenings årsskrift*, XCIII, 104-126.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

STENÅLDERN PÅ VÄSTRA KULLABERG

I spåren efter istiden

Av Kristina Jennbert

I SPÅREN EFTER ISTIDEN och inlandsisens avsmältning formades landskapet och människans livsvärld. Det karga istidslandskapet kom så småningom att befolkas av människor. Under stenåldern förändrades successivt klimatet och miljön. Nya ekologiska nischer bildades, och nya grupper av människor kom. Naturkrafterna, människans uppfinningsrikedom och driftighet är faktorer som gjorde det möjligt för människan att migrera till nya områden för att där finna sin utkomst. Vilka spår finns efter stenåldern på västra Kullaberg, i området mellan Djupadalsravinen och Kullens fyr?

Vad kan det ha varit som drog människor hit? Är det Kullabergs läge i Kattegatt och bergets särpräglade natur som har lockat människor? Mycket måste ha utspelat sig här. Kan vi verkligen komma åt vad människor har gjort? Kan vi ge en bild av de förhistoriska livsvillkoren? Spåren efter människan och hennes kulturella och sociala värld är ytterst sparsamma och det är dessutom ett detektivarbete att få reda på vad som tidigare hittats och påträffats på Kullaberg.

Det är naturligtvis omöjligt att kunna ge en helhetsbild av vad som föregått på Kullaberg under alla dessa tusentals år. Vi kan däremot få ögonblicksbilder av händelser som inträffat, upptäcka ett längre tidsförlopp och se förändringar på en plats. Vissa händelser kan vi datera och beskriva, andra inte alls. Med hjälp av arkeologiska, naturvetenskapliga studier och jämförelser med andra områden och med etnografiska beskrivningar kan vi komma en bit på vägen för att förstå något om de bosättningar och ekologiska förändringar som ägde rum på västra Kullaberg under stenåldern. Den äldre stenåldern omfattar Paleolitikum och Mesolitikum och den yngre stenåldern benämns Neolitikum. Tidshorisonterna (Figur 1)

visar hur arkeologer benämner geologiska/arkeologiska perioder, klimatperioder, dateringar och strandlinjeförändringar i Kullabergsområdet.

Geologisk Arkeologisk Periodindelning	Klimatperiod	Före år 0	Arkeologi	Strandlinje i förhållande till dagens vattennivå
<i>Senglacial tid</i>				
Senpaleolitikum	Äldre Dryas	14 000	Isbjörn på Kullaberg	+85 meter
Senpaleolitikum	Yngre Dryas	10 500	Inga spår	-10 meter
<i>Postglacial tid</i>				
Tidigmesolitikum	Preboreal tid	9 000	Inga spår	-20 meter
Mellersta mesolitikum	Boreal tid	7 000	Inga spår Maglemosekultur	-5 meter
Senmesolitikum	Atlantisk tid	6 000	Ertebøllekultur	+10 meter
Tidigneolitikum	Subboreal tid	4 200	Trattbägarkultur	+8 meter
Mellanneolitikum	Subboreal tid	3 200	Trattbägarkultur Gropkeramisk kultur Stridsyxekultur	+6 meter
Senneolitikum	Subboreal tid	2 300	Senneolitikum	+5 meter

Figur 1. Tidshorisonter. Röd text markerar de perioder då vi har spår efter stenåldern på Kullaberg.

I den här artikeln vill jag visa hur betydelsefullt samspelet mellan naturvetenskap och arkeologi är för att överhuvudtaget kunna förstå den förhistoriska stenåldern.¹ Jag vill också lyfta fram att stenåldersforskningen, inte bara på västra Kullaberg utan också globalt, visar på konsekvenserna av förändringar av klimat och miljö. Dåtidens människor fann på lösningar för sin överlevnad genom att söka upp nya områden, specifika ekologiska nischer och genom att föra ett mobilt liv med alla dess sociala och kulturella utmaningar. Det var betydelsefullt att inte bara finna skydd och mat, utan också att finna råmaterial och att kunna utveckla tekniska lösningar för att tillverka funktionsdugliga redskap av sten, ben och annat organiskt material. Det var också fundamentalt att möta andra grupper av människor. Vi kan tänka oss både konfrontationer med vapen och fredli-

ga möten med ”äktenskapsallianser” och utbyten av gåvor. Människor har aldrig levt isolerade utan man har haft ett omfattande socialt nätverk. Det anar vi inte minst genom den likformighet som finns över stora geografiska områden vid tillverkning av flintredskap och keramik.

Tidiga utgrävningar

De första arkeologiska undersökningarna på Kullaberg utfördes år 1853 nedanför Kullens fyr av arkeologen Nils Gustaf Bruzelius och baron Carl Gyllenstierna. Sedan dess har många personer på olika sätt varit engagerade och bidragit till den kunskap vi har idag om stenåldern på västra Kullaberg.

Vid olika tillfällen har arkeologer sedan slutet av 1800-talet studerat området. Knut Kjellmark var en av dessa och han utförde arkeologiska undersökningar på västra Kullaberg mellan åren 1902 och 1904. Antropologen Gustav Retzius och zoologen Hans Wallengren undersökte Fredrik den VII:s grotta år 1903. Mellan åren 1956 och 1959 utforskade arkeologerna Bengt Salomonsson och Rolf Petré Lahibiagrottan och Mindre Josefinelustgrottan. Rektorn och arkeologen Oscar Lidén arbetade mest i Jonstorps socken. Hans inventeringar av neolitiska boplatskomplex var ett livsverk som har stor betydelse inom arkeologin. Arkeologen Carl-Axel Althins sammanställningar av stenåldersplatser i Skåne har alltsedan 1954 varit ett avstamp, inte enbart för Kullabygdens vidkommande, utan för fortsatta studier kring stenålderns kronologi och bebyggelse. Arkeologen Mats P. Malmers utgrävning av den gropkeramiska boplatsen RÅ i Jonstorp har haft stor betydelse för forskningen om neolitikum i Skandinavien. Riksantikvarieämbetet har sedan 1970-talet utfört exploateringsundersökningar i Kullabygden, bland annat på de gropkeramiska boplatserna i Jonstorp. Stenåldern i Jonstorpsområdet spelar en stor roll i tolkningen av den gropkeramiska kulturen i Skandinavien.² De arkeologiska undersökningarna i Kullabygden bidrar till att ge oss kunskap och perspektiv på stenåldern på västra Kullaberg.

Alltsedan Carl von Linnés dagar har det funnits ett omfattande forskningsintresse för Kullabergs natur. Områdets geologi, flora och fauna har ingående kartlagts och studerats. Pionjärforskningen under 1800-talet med sina grundläggande metoder och systematik har utvidgats med alltmer sofistikerade forskningsinriktningar. Den forskning som speciellt berör landskapsutvecklingen efter istiden är avgörande för att kunna studera

Figur 2. Platser med stenåldersfynd på Västra Kullaberg. Strandlinjen är 10 meter över nuvarande vattenlinje, det vill säga den grå markeringen på kartan. Karta: Maria Wihlborg 2020.

och begripliggöra stenåldern på västra Kullaberg. Strandlinjeförskjutningar, vegetationsutveckling, berggrundsinventeringar och andra geologiska undersökningar ger grundförutsättningarna för dessa stenålderstudier.³

Arkeologiska undersökningar har gjorts vid Kullens fyr, Lahibiagrottan, Ransvik, Ablahamn, Fredrik den VII:s grotta och Mindre Josefine-lustgrottan. Flera inventeringar har utförts på Kullaberg. Riksantikvarie-ämbetets fornminnesinventeringar studerade Kullasocknarna år 1969 och under åren 1985–1986. Ytterligare en inventering genomfördes år 2006, och den var ett samarbete mellan Skogsstyrelsen, kulturminnesvärden och Arbetsmarknadsverket. Salomonsson och Petré gjorde också inventeringar av stenåldersmaterial under tiden som de grävde på berget mellan åren 1956–1958. Flera privatpersoner har sedan 1800-talet plockat före-

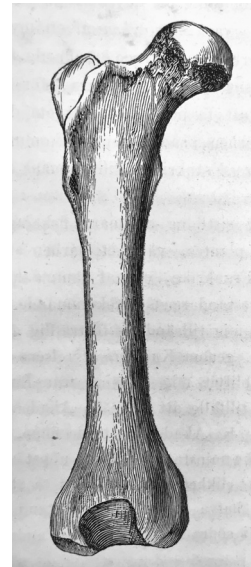
mål. Några av dem har hamnat på museer, andra finns i privatsamlingar. Utgrävningarna och inventeringarna ligger till grund för den kunskap om stenåldern, som vi har idag.

Stenåldersmaterialet är omfattande och vida spritt idag. Somligt kan man komma åt, annat inte alls. Fyndmaterialen från utgrävningarna, inventeringarna och de donerade eller inköpta privatsamlingarna finns på flera olika museer: Statens Historiska Museer i Stockholm (SHM), Lunds Universitets Historiska Museum (LUHM), Krapperups fornsakssamling (Kp), Höganäs museum, Helsingborgs Museum (HM), Nationalmuseet i Köpenhamn och i en mängd privata fornsakssamlingar i Kullabygden och i samlingar spridda över landet. Min genomgång och diskussion av stenåldern på västra Kullaberg har därför sina begränsningar och vilar på tillgängliga iakttagelser från de arkeologiska undersökningarna och lösfyndsmaterialet som samlats in sedan mitten av 1800-talet (Figur 2).

Kallt – isbjörn på Kullaberg

När inlandsisen släppte sitt grepp över Danmark och Sydsverige cirka 14 000 år för år o, stack Håkull och de högsta partierna av Kullaberg upp ur isen, som isfria, steniga och vindpinade bergstoppar, så kallade nunataker. Stora mängder issörja och vatten i havet ledde till att stranden låg 85 meter över den nuvarande havsnivån. Kullaberg var en liten arktisk ö med en skyddad vik i nordväst, vid Kullabergstorp. Ännu hade inte människor tagit sig till Kullaberg, och de fanns inte heller här då en isbjörn sökte sig hit några tusen år senare.

Isbjörnens ena lårben påträffades år 1852 tillsammans med andra djurben i en torvhåla, som låg söder om vägen strax öster om Kullagården (Figur 3). Det var Kullagårdens ägare Gustaf Elfverson, som fann urgamla ben när han grävde efter torv. Fyndet väckte stor vetenskaplig uppmärksamhet och Sven Nilsson i Lund var mycket angelägen om att de skulle lämnas in till museet i Lund för

Figur 3. Isbjörnen på Kullaberg. Lårbenet är 49,6 cm långt. Teckning: Sven Nilsson 1861.

vetenskapliga studier. Efter att Elfverson erbjudit dem till försäljning till Nationalmuseet i Köpenhamn lyckades baron Carl Gyllenstierna övertala honom att lämna dem till Lund.⁴

Isbjörnsbenet är 12 400 år gammalt och är från den seneglaciala Bøllingperioden. Den osteologiska bedömningen av benet visar att det var en fullvuxen, stor och stark isbjörn, som var välanpassad till de arktiska havsstränderna. Kullaberg var en stenig ö, cirka 20 kilometer utanför fastlandet. Isranden låg i det inre av Halland och i södra Småland, söder om sjön Bolmen. Isbjörnsfyndet på Kullaberg och ytterligare ett på Hallandsåsen är de första fynden från de tidigaste isfria områdena i Sverige. Det rådde ett arktiskt kallt klimat med högarktiska djur, bland annat säl, valross och val.⁵ Vi kan tänka oss att det fanns gynnsamma jaktmarker för isbjörnar vid Kullabergsön.

Varmare – stenålder under dagens havsnivå

För omkring 10 500 år före år 0 var strandlinjen 10 meter under den nuvarande havsnivån. Kullabergsön hade förändrats till att bli en del av en mycket större halvö än vad Kullabygden är idag. Landskapet var som en nutida fjällhed med fjällsippor, ormbunkar, kråkris, dvärgbjörk och videbuskar. Det är möjligt att vi har spår efter renjägare på Kullaberg, ansåg Bengt Salomonsson. Han menade att bland fynden vid Kullagården var det möjligt att urskilja ett flintstycke från denna period.⁶ I andra delar av Skåne finns flera platser med fynd från denna tid.

Cirka 9 000 år före år 0 låg vattennivån 20 meter under den nuvarande havsytan. En mycket snabb klimatförändring gjorde att medeltemperaturen under sommaren steg från +10 till +16 grader på mindre än 100 år. Djur- och växtliv förändrades i den blandskog av björk, tall och hassel som hade tagit fäste. Det är mycket möjligt att människor under denna tid vistades på Kullaberg även om vi inte lyckats finna spåren efter dem. Det är dock möjligt att några fynd av flinta i vattnet mellan Ransvik och Mölle kan vara från denna period. Bland annat en kärnyxa påträffades på en stenig strandhylla cirka -10 meter under nuvarande havsytan. Med tanke på den branta bottenpografien kan man dock inte utesluta att fynden kasat ner från dagens strandlinje och deponerats på havsbotten.⁷ Vi når definitivt inte deras kustbosättningar, som i så fall skulle ha funnits långt nere i havets djup. Man kan tänka sig att jakt och fiske mellan det inre av dåva-

rande Kullaberg och kustbandet gav ett mobilt liv under olika säsonger.

Under mellersta mesolitikum och Maglemosekulturen, cirka 7 000 år före år 0, hade strandlinjen höjts ännu mer och var belägen 5 meter under den nuvarande havsnivån. Det finns ännu inga arkeologiska spår på dagens Kullaberg. Skaftålsyxan av kronhjortshorn, som påträffades år 1927 vid en grundgrävning till ett hus vid Storgatan i Höganäs, tillhör också denna period.⁸

Klimatet hade blivit varmare och torrare. Den postglaciala värmetiden hade börjat. I denna boreala tall/hassel-skog fanns fler djur och växter att livnära sig på. Nya ekologiska nischer hade vuxit fram, men, inte heller från denna period har vi tydliga indikationer på boplatser på Kullaberg. Det är dock inte uteslutet att många av de lösfynd som påträffats vid inventeringarna är från denna tidsperiod.

Ännu varmare – stenåldersspår på Kullaberg

Omkring 6 000 år före år 0 var isen bortsmält från Skandinavien och vattennivån på världshaven hade höjts drastiskt. På Kullaberg låg vattennivån på cirka 10 meter över den nuvarande havsnivån. Kullaberg hade åter blivit en ö och förblev så långt fram i historisk tid. Eftersom landhöjningen fortsatte sänktes vattennivån gradvis för att först under vikingatiden ligga cirka 1 meter över dagens havsnivå.

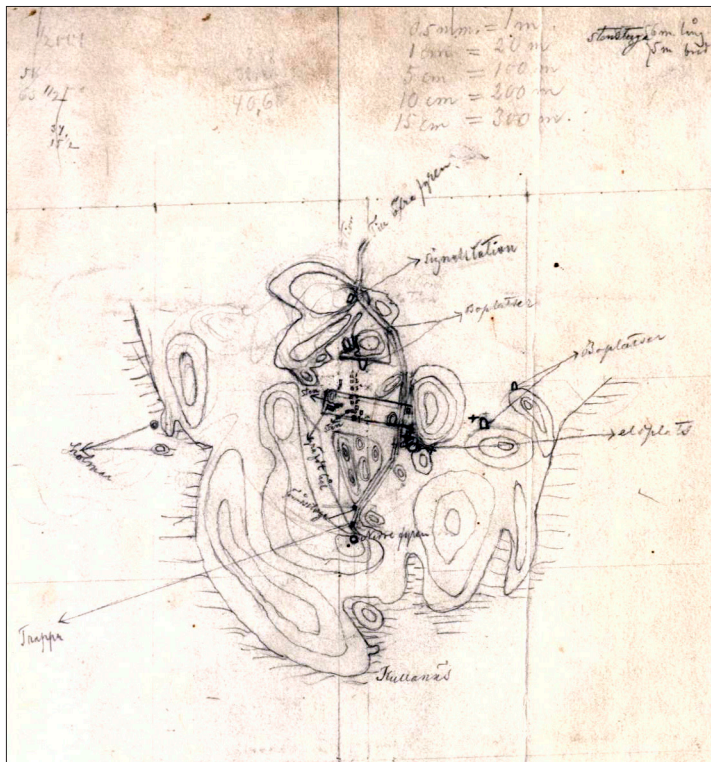
Det hade blivit betydligt varmare, med upp till 2 grader högre medeltemperatur än vad vi har idag, men fuktigare än tidigare. Vegetationen präglades av en ädellövskog med ek och lind på lättare jordar, alm och ask på de tyngre. Alträäd växte på sumpiga marker. Även den marina miljön ändrades mot högre salthalter. Under denna atlantiska och efterföljande subboreala tiden (cirka 6 000–600 f.vt.) finns idag stenåldersfynd längs de dåvarande strandlinjerna.

Det är under dessa två klimatperioder som vi har spår efter kustbundna stenåldersplatser. I det inre av västra Kullaberg finns också stenåldersföremål, som är svåra att närmare datera. Beskrivningar av arkeologiskt kända stenåldersplatser (Kullens fyr, Ransvik, Ablahamn, Fredrik den VII:s grotta och Mindre Josefinelustgrottan) samt några platser från inventeringarna ger i det följande en bild av stenåldersmaterialet på västra Kullaberg.

Kullens fyr

På den yttersta delen av Kullaberg finns en stor stenåldersboplats, som kallats för Kullens fyr, Mistluren.⁹ Den ligger på en strandvall, 11,5–12,5 meter över nuvarande havsnivå. Redan 1853 kom Nils Gustaf Bruzelius och Carl Gyllenstierna i kontakt med den, då de undersökte de så kallade tomtningarna (stenstugorna). De antog att alla lämningar på platsen var från stenåldern. Det var först Knut Kjellmark som genom sina undersökningar av platsen mellan åren 1902 och 1904 förstod att flintfynden tillhörde en senmesolitisk ertebølleboplats (Figur 4). Han ansåg att tomtningarna var mycket yngre, eftersom det fanns fiskekrokar av metall och glaserad medeltida keramik i dem och de ligger dessutom på en lägre nivå, cirka 6 meter över havet.

Bruzelius rapport från år 1853 visar att de var nybörjare att gräva i fornlämningar. Kjellmarks undersökningar var mycket mer professionella. Hans dokumentation är bättre än den äldre undersökningen. Vi vet att han grävde 20 kvadratmeter. Hans fyndkataloger är systematiska, hans

Figur 4. Kullens fyr, Mistluren. Knut Kjellmarks planteckning 1902.

berättelse om grävningen år 1904 går att följa och han resonerar på ett insiktsfullt sätt. Ändå saknas mycket information för att till fullo förstå platsen, vilket idag ytterligare försvåras av att området i hög grad är igenväxt av buskar och sly.

Det är först i jämförelser med andra ertebølleplatser som det är möjligt att uppfatta platsen som en av de största och kanske den mest intressanta platsen i Skåne från denna tid. Det gjorde också Kjellmark. Han jämförde den med boplatserna Soldattorpet vid Limhamn och ansåg att de mer eller mindre är samtida. Löddesborgsboplatserna vid Löddeköpinge är en annan jämförbar boplats, liksom en boplats på Hallands Väderö. På Kullahalvön finns flera liknande ertebølleplatser. De är dessvärre inte arkeologiskt undersökta, men deras kustbundna läge och fyndinnehåll vittnar om paralleller med den vid Kullens fyr. På flertalet av dem finns inte enbart spår av ertebøllekultur utan också av yngre stenålder.

Boplatserna vid Stutahallen är beläget på den högsta höjden i fyrområdet, cirka 30 meter norr om den gamla fyrmästarebostaden och cirka 60 meter över havet. Kjellmark undersökte år 1903 ett tunt kulturlager och fann flintor efter redskapstillverkning, flintredskap och fragment av slipade yxor. Platsen verkar ha varit använd under den yngre stenåldern, det vill säga neolitikum. Strax nedanför har inventerare lokaliserat ytterligare en plats med flintavslag på gångstigen ner mot havet.¹⁰

Stenåldersplatserna vid Kullens fyr ligger i ett utsatt och vindpinat läge. Med tanke på fisket utgjorde sannolikt platsen en viktig ekologisk nisch för säsongsbosättningar och kortare vistelser under vissa tider på året. Platsen var kanske också en viktig utkiksplats för kontroll över vad som hände på havet.

Ransvik

Vid Ransvik finns flera stenåldersplatser. Besökare har under decennier plockat flintor på stigarna och i de öppna markerna. Flera personer har donerat sina fynd till olika museer. Eftersom mängden besökare är stor vid Ransvik kan man tänka sig att det mesta av det ursprungliga och kvarlämnade flintmaterialet är skingrat på många olika ställen och samlingar.

Vid Ransvik har man sedan Kjellmarks undersökningar år 1903 känt till stenåldersboplatserna Gastalåen, eller Ransvik 1. Den ligger öster om ravinen, på en långsträckt smal plåtå, 12,7 meter över havet. Här gjor-

Figur 5. Gastalåen i Ransvik. Arkeologer fascineras av fyndrikedomen på den långsträcktta platån. Foto: Kristina Jennbert 2013.

de Kjellmark några provgropar och grävde sedan 4–5 kvadratmetrar i ett svart kulturlager med mycket skörbränd sten. Kulturlagret innehöll ett mycket rikt flintmaterial, med mycket avlagsmaterial, skivyxor, kärnyxor och keramik (Figur 5).

Västerut, på andra sidan ravinen, cirka 300 meter väster om Gastalåen, upptäckte Kjellmark samma år ytterligare en boplats, Ransvik 2. Den låg på samma nivå som den andra, och på en då ljungbeväxt sluttning, som avgränsades med ett brant stup ned mot havet. Kjellmark provgrävde på tre ställen och fann samma typer av föremål som på Gastalåen. Han menade att de båda platserna var från samma tid. De tillhör främst senmesolitikum och ertebøllekultur. Sannolikt har platserna också besökts lite senare eftersom det även förekommer enstaka tidigneolitiska keramikskärvor.¹¹ Salomonsson och Petré samlade också in ett omfattande flintmaterial vid Ransvik, som också kan dateras till dessa perioder. Vid inventeringarna påträffades ytterligare stenåldersplatser, som ligger på samma långsträcktta platå.

Strandhyllan och viken vid Ransvik har troligen varit en betydelse-

full ekologisk nisch för uppehälle under senmesolitisk och tidigneolitisk tid, mellan cirka 6 000 och 3 000 år före år 0. Platserna har ett skyddat läge med chans till soltimmar under dagen. Fyndmaterialet består av en mycket stor mängd flintavslag. Platsens dåtida strand kan ha varit rik på moränflinta, som var ett viktigt råmaterial för tillverkning av redskap. Fisket och fångstmarkerna bidrog samtidigt också till att människor återkom till platsen.

Ablahamn

Alldeles nedanför Kullagården ligger stenåldersboplatsen Ablahamn. Delar av boplatsen undersöktes av Salomonsson och Petré mellan åren 1956 och 1959.¹² Platsen ligger på en smal och långsträckt klipphylla, på 15–20 meters höjd över havet, som stupar brant ned mot havet. Längs med klipphyllan finns också ett stenbrott. Till höger om platsen löper en stig jämsides med en liten bäck.

Det är ett skyddat läge från sydliga och nordvästliga vindar, endast de nordostliga vindarna kan svepa in över platsen. Det är antagligen detta som gjort att platsen blivit använd från senmesolitisk tid fram till slutet av stenåldern. Salomonsson skriver i sina dagboksanteckningar 1956 att det fanns mycket flinta i ytan. Man började med att gräva fem provgropar och fynden tilltog längre ner. Inalles undersökte man 13 kvadratmeter. Platsen grävdes mycket noggrant och man mätte in alla fynd i ett tredimensionellt mätsystem. Det visade sig dock att senare aktiviteter på platsen hade gjort att jordlagren blivit omrörda. Salomonsson skriver att man dessvärre inte fann spår efter förmodade hus eller hyddor. Han började istället spekulera i att mängden sten på platsen var ditförda för att läggas som ett slags plattformar för utjämning av den ganska kraftiga sluttningen ner mot stupet. En del av stenarna tolkades vara upplagda mellan de befintliga blocken som en begränsning (Figur 6).

Fyndmaterialet består av mängder med bearbetad flinta och bergart, keramikskärvor och en liten mängd brända ben (Figur 7, 8). Man har tillverkat bergartsyxor, kärnyxor, skivyxor, tvärpilar och andra bruksredskap i flinta. Unikt i skånsk stenålder är mängden bergartsavslag. Geologen Paul Forsell bedömde att de var av bearbetad diorit och amphibolit, det vill säga den berggrund som finns på platsen. Man tillverkade bergartsyxor, bland annat trindyxor och lim-

Figur 6. Den arkeologiska undersökningen vid Ablahamn. Foto: Bengt Salomonsson 1958.

Figur 7. Flintavslag från Ablahamn. Foto: Kristina Jennbert 2020.

Figur 8. Bergartsavslag från Ablahamn. Foto: Kristina Jennbert 2020.

Figur 9. Förarbete Limhamnsyxor Ablahamn. Foto: Kristina Jennbert 2020.

hamnsyxor. Endast fragmentariska yxor och förarbeten påträffades dock vid undersökningarna (Figur 9). Huvuddelen av materialet tillhör ertebøllekulturen och gropkeramisk kultur (yngre stenålder).

Ablahamnplatsen var, med Salomonssons ord, ett idealiskt tillhåll. Dricksvatten fanns i den lilla bäcken, råmaterial att tillverka bergartsföremål på nära håll, rika jaktmarker och ett fiskrikt hav alldeles intill. Platsen

Figur 10. Fredrik VII:s grotta. Foto: Kristina Jennbert 2006.

utgör sannolikt en betydelsefull ekologisk nisch där speciellt bergarts- materialet spelat en stor roll. Med tanke på det befintliga fyndmaterialet har återkommande bosättningar, kanske med mycket långt tidsmellan- rum, ägt rum här under hela den yngre stenåldern, från 4 200 till 2 000 före år o. Det är fullt möjligt att stenbrottet var den primära orsaken till att man återkom till platsen.

Fredrik den VII:s grotta

Fredrik den VII:s grotta ligger intill Josefinelustmalen. Grottan är belä- gen drygt åtta meter över havet och vetter mot en mindre vik (Figur 10). Gustav Retzius och Hans Wallengren övergav ett försök att studera Lahi- biagrottan och undersökte istället Fredrik den VII:s grotta år 1902. De hade besiktigat de övriga grottorna vid Josefinelust och kommit fram till

Figur 11. En kärnyxa och en skivskrapa från Fredrik den VII:s grotta. Foto: Kristina Jennbert 2008.

att Fredrik den VII:s grotta skulle vara den bästa, eftersom den inte var belamrad med stenmassor.¹³

Retzius och Wallengren tog upp ett schakt i den centrala delen av grottan. Ett svart kulturlager innehöll en mängd ben av däggdjur, fågel och fisk samt snäckskal av *Mytilus* och *Buccinum*. Flera av djurbenen var märkeklivna och eldskadade. I kollagret fanns också en flintskrapa, en kärnyxa i flinta och flera flintblock samt en bennål (Figur 11). Runda och ovala stenar tolkade de som mortelstenar, som man hade använt för att ta ut märgen ur ben. Utgrävarna tolkade detta svarta lager och dess innehåll som ett härdområde.

Grottan har ett skyddat läge. Den ligger intill en bergvägg och den skyddas av berg mot havet. Mynningen öppnar sig mot öster med utsikt mot Josefinelustmalen. Grottan måste ha varit kall och fuktig under större delen av året. Under förmiddagstimmarna på sommarhalvåret når solen grottan.

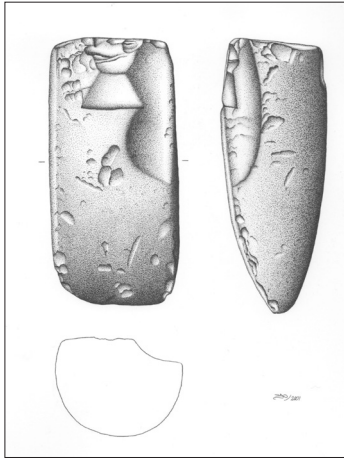
Figur 12. Mindre Josefinelustgrottan. Foto Kristina Jennbert: 2006.

Det bevarade källmaterialet pekar på tillfälliga och korta vistelser. I termer av ekologisk nisch kan just fisket ha varit en betydelsefull anledning till att besöka grottan, som är använd sedan neolitisk tid fram till modern tid.

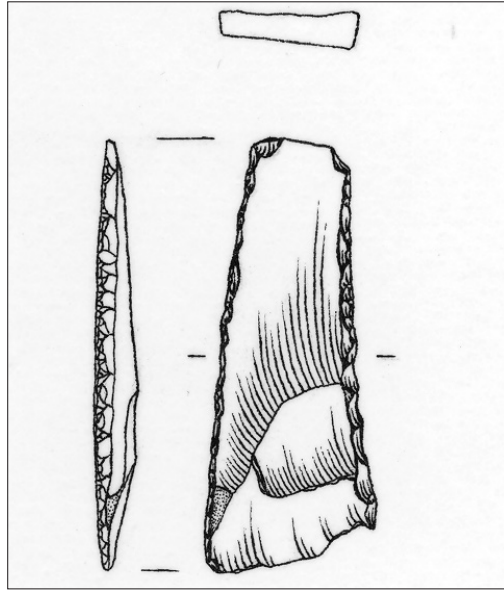
Mindre Josefinelustgrottan

Mindre Josefinelustgrottan är belägen intill Josefinelustmalen nästan elva meter över havet (Figur 12). Grottan undersöktes av Bengt Salomonsson under några veckor på sommaren 1958. Utgrävningstekniskt var det en komplicerad grävning med en liten yta att röra sig på. Ljusförhållandena var också svåra längre in i grottan. På grund av rasrisk kunde man inte gräva ner till botten. En stor del av fyndmaterialet utgörs av enstaka flintredskap, bland annat en tvärpil, en trindyxa, en knacksten, många flintspån och relativt många små flintavslag. Utanför mynningen låg en härd. Här fanns också flinta utspridd, liksom på en liten plåtå med utsikt över hela Skälder-viken ovanför själva grottan. Föremålen kan dateras huvudsakligen till den senmesolitiska tiden och tillhör ertebøllekultur (Figur 13, 14, 15, 16).¹⁴

Grottan har ett skyddat läge och vetter åt öster in mot en liten vik. Liksom Fredrik den VII:s ligger den intill en bergvägg. Solen når in till grottan endast en kort tid på förmiddagen under sommarsäsongen. Utifrån det arkeologiska materialet verkar det som om människor använde grot-

Figur 13. Trindyxa av bergart, Mindre Josefinelustgrottan. Längd 12 cm. Teckning: Björn Nilsson 1999.

Figur 14. Tvärpil av flinta, Mindre Josefinelustgrottan. Längd 2,5 cm. Teckning: Björn Nilsson 1999.

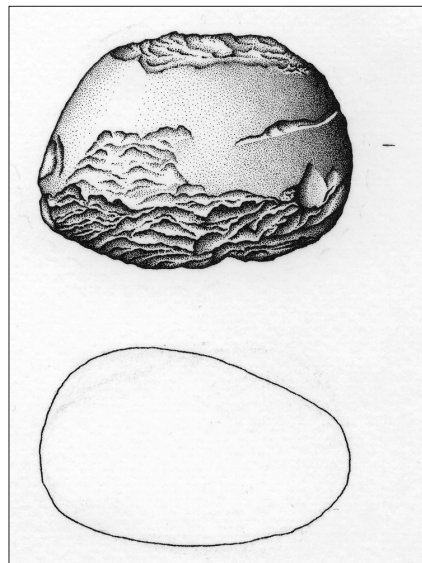
tan både som anhalt för fiske, matlagning och för att tillverka redskap av flinta. Det är svårt att diskutera frågan om en ekologisk nisch utifrån det arkeologiska materialet. Flintmaterialet har en så pass homogen karaktär att det skulle kunna vara resterna från ett enstaka besök. Grottan har använts från senmesolitisk tid fram till modern tid, så sannolikt var platsen attraktiv i samband med fiske och som skydd vid kortare besök.

Fler stenåldersplatser på västra Kullaberg

Det finns ytterligare några andra fyndplatser, som bör nämnas. Lahibiagrottan är belägen på 7 meters höjd över havet. Flinta och enstaka flintredskap fanns spritt i de olika lagren i grottan vid undersökningen år 1956. Salomonsson uppfattade dem som rester efter kortvariga uppehåll. En närmare datering är svår att göra, flintfynden verkar vara inlagrade i yngre järnålderslager. Strax intill Lahibiagrottan har Riksantikvarieämbetet funnit två mindre platser med några flintfynd. En plats ligger på en avsats på 20 meter över havet, intill ett brant stup. Den andra platsen ligger på +5-metersnivån. Strax väster om Åkersberget har inventerare påträffat en annan plats med ett fåtal flintavslag. Den ligger på en stig och

Figur 15. Flintavslag, Mindre Josefinelustgrottan. Längd 2,5 cm. Foto: Kristina Jennbert 2009.

Figur 16. Knacksten av flinta. Bredd 5 cm. Teckning: Björn Nilsson 1999.

erosionsbrant. Strax öster om Åkersberget finns ytterligare en plats invid ett stup ner mot havet. I en rotvälta och i upptrampade stigar fanns rikligt med flintavslag och bränd flinta. Här har också hittats en trindyxa. Längre in mot Mölle, vid Skansarna, finns också rapporter om flintfynd.¹⁵

Vid Josefinelust på andra sidan berget fann man även en stenåldersboplats vid inventeringen år 1986. Den ligger på en liten avsats alldeles ovanför Josefinelustmalen, cirka 45 meter över havet, alldeles till vänster om trappan ner mot havet. Det fanns sparsamt med flintavslag på en begränsad yta längs stigen.

Vid Kullagården finns det också spår efter stenålder. Intill Kullagården samlade Nils Månsson Mandelgren in föremål av flinta som han donerade till Nordiska museet. Han skrev att de kom från en verkstad på Kullagård, där det fanns ännu fler av samma typ. Vid Kullagården har Salomonsson och Petré också påträffat slagna flintor i stor mängd. Det är främst flintor som härrör från redskapstillverkning, men också yxor och pilspetsar. Det är högst sannolikt att detta högt belägna område varit bebott under flera perioder under stenåldern.

De arkeologiska materialen på de inventerade platserna är svåra att värdera. På de flesta platserna på de högre nivåerna på berget är det så litet och fragmentariskt att de inte går att datera närmare.

Mobilitet och ekologiska nischer

Genomgången av spåren efter stenåldern på västra Kullaberg är resultatet av ett detektivarbete. Källmaterialen finns på flera museer och i privat-samlingar. Det visar hur svårt det är att spåra stenåldern i vår tid. Vi förstår att det mesta som dåtidens människor måste ha haft runt omkring sig är borta. En del tog de med sig när de flyttade vidare, annat blev kvarlämnat. Av detta har endast en liten del bevarats till idag. Vi har bara funnit en bråkdel av detta källmaterial, som dessutom nu finns på vitt skilda platser. Det framgår att, precis som för drygt 100 år sedan, frågor om datering och kronologi är arkeologins stora stötesten.

Havets översvämningar på Kullaberg har medfört att det inte finns så mycket bevarat av den äldre stenåldern. Vi finner främst spår efter senmesolitikum (ertebøllekultur). Det finns ytterst få föremål från neolitikum (den yngre stenåldern) på västra Kullaberg, vilket står i skarp kontrast till det omfattande materialet som finns i övriga Kullabygden.

En enkel slutsats är att det är ett alltför magert källmaterial för att vi överhuvudtaget skall kunna veta något om människors livsvillkor under stenåldern på västra Kullaberg. Om vi emellertid sammanför det arkeologiska källmaterialet med den kunskap som naturvetenskapen bidrar med om området så ökar väsentligen våra möjligheter att få en inblick i de villkor som rådde under stenåldern på västra Kullaberg. Vi kan tala om olika typer av ekologiska nischer. Om vi dessutom jämför med andra platser i Skåne och med den mer generella bilden vi har av livsvillkoren för stenålderns människor får vi en fylligare bild. Kullaberg är ett område som människor återkommande sökte sig till under stenåldern. En sorts pionjärområde, som öppnade vägen till nya bosättningar.

Mobilitet

Man kan undra vad det är som påverkar människor att söka sig till nya områden? Handlar det om tvång eller nyfikenhet? Rör det sig om att fly från något eller till något? Frågorna är svåra att besvara, men är viktiga för förståelsen av varför människor återkommande sökte sig till Kullaberg. Det är också grunden för att förstå människors mobilitet. Olika tider gav olika anledningar. Åtminstone tre faktorer var betydelsefulla för var någonstans människor slog sig ner. Det var livsavgörande att ha tillgång på dricksvatten, ha tillgång till flinta samt att ha närhet till stranden.

Det är oklart hur tillgången på vatten såg ut på de olika stenåldersplatser som vi känner till idag. Vid Ablahamn rinner idag en liten bäck, och en källa finns nära boplatserna. Inlandsisen hade fört med sig material söderifrån och moränflinta kan ha funnits i området för tillverkning av mindre föremål. Ville man ha större redskap fick man ta med sig denna flinta. De flesta platserna har legat vid eller i närheten till vattnet. Ja, hela västra Kullaberg har ju närhet till havet. Man kan också tänka sig att ett skyddat läge, inte minst från nordvästvinden, var attraktivt.

Dragningskraften att söka sig till ett nytt område kan vara en anledning och det berör allt emellan människors livssituation, naturen, och tillgången på växter, landdjur, fisk och säl. Hur tog man sig fram? Själva berget och Kullabygden var en ö med ett avsevärt brett sund till fastlandet för omkring 7 000 år sedan, då vi har stenåldersfynd längs den forna strandvallen. Det ligger nära till hands att tänka sig att människor tog sig dit med stockbåtar längs med den skånska västkusten eller längs med Skälderviken. De kan också ha kommit från Nordsjälland eller norrifrån via Hallands Väderö.

Längs Öresundskusten fanns liknande boplatser, exempelvis Soldattorpet vid Limhamn, Löddesborgsboplatserna vid Löddeköpinge och boplatserna vid Rååns utlopp. De finns även på den danska sidan av sundet. På Hallands Väderö finns liknande boplatser, liksom vid Jonstorp och Rekekroken. Det fanns en mobilitet och sociala kontakter mellan människor i olika grupperingar längs Öresund och runt Kattegatt. Vi kan tänka oss att samma förhållande rådde också under andra stenåldersperioder.

Ekologiska nischer

Det framstår tydligt att naturkrafterna som isavsmältning, världshavens nivåförändringar, klimatförändringar och landhöjning medförde att landskapet ändrade karaktär. Livsvillkoren för människor, djur och växter under den flertusenåriga stenåldersperioden förändrades successivt.

Inlandsisen satte sina spår på landskapet, inte minst de olika strandlinjeförskjutningarna. Kanske representerar de olika typerna av platser runt Kullaberg just olika ekologiska nischer, dit man sökt sig för särskilda ändamål? Fisket och utkiken från boplatserna vid Kullens fyr har ett mycket utsatt läge. Det skiljer sig från de mer skyddade lägena. Grottorna ligger gömda bakom klippor och de har använts för kortvariga vistelser. Ablahamn och Ransvik har andra kännetecken, men de ligger också i skyddade lägen för längre vistelser.

Stenåldersplatsernas lägen och den omedelbara närheten till vatten tyder på att man sökte efter skyddade lägen i rika ekologiska nischer på Kullaberg. Fisket och jakten och tillgången till redskapsmaterial erbjöd mindre eller större grupper av människor en god utkomst. Det finns inga tydliga tecken i pollendiagram i centrala Kullaberg på att det skulle ha funnits odlingsytor där under stenåldern.¹⁶ På andra ställen i Kullabygden och i Sydsandinavien har man däremot funnit pollen, som tyder på mindre odlingar och boskapsskötsel under den yngre stenåldern.

En lång historia

Klimatet, vegetationen och djurlivet på land och i hav påverkade människan, liksom människan kom att påverka sin omgivning med sin användning av mark och djurliv. Jakt, fiske och odling var början på den antropocena tiden, om än inte med en sådan överexploatering och sådana konsekvenser som under den moderna tiden. Naturen har alltid varit påverkad av människor och djur. Sedan urminnes tider har naturen och människan varit symbiotiskt invädda i varandra.

Det är en lång historia som växer fram när man granskar källmaterialet från västra Kullaberg. Det står klart att markhistorien, vegetationsutvecklingen och klimatet är avgörande för människans sociala och kulturella existens. En tillbakablick ger nyttiga perspektiv på hur förändringar i klimat och miljö påverkar människan.

Mycket av stenåldern är borta. En 5 000-årig lång period av den äldre stenåldern är översvämmad på grund av att havsnivån steg drygt 30 meter, likt ett översvämmat Doggerland i Nordsjön. När man idag beräknar att en meters havsnivåhöjning kommer att ske under kommande 100 år blir effekterna av klimatförändringar snart synliga även i vår tid.

För västra Kullabergs vidkommande finns det spår huvudsakligen från den sista perioden av den äldre stenåldern men också från olika arkeologiska kulturgrupper under den yngre stenåldern. Det handlar om tiden mellan cirka 6 000 och 2 000 år före år 0. Det är en 4 000-årig lång period som framskymtar med gradvis stigande medeltemperatur, klimatförändringar och vattenståndsförändringar.

Stenåldersforskningen på västra Kullaberg visar hur mark och resursfrågor var lika betydelsefulla för människor under stenåldern som de är idag. Ett långtidsperspektiv med historia, arkeologi och ekologi bidrar till

att vidga analyser och tolkningar av mark- och resursanvändning. Den ger kulturarvsförvaltning och kommuner ett redskap att i ännu högre grad förstå landskapets dynamik och människans livsvillkor.

Noter

- 1 Björn E Berglunds vetenskapliga publikationer och resultaten från det samarbete vi hade tillsammans med Margareta Ramsay och Lars Pålsson i samband med framtagandet av utställningen ”Bergen och Borgen. Kullabygden från istid till nutid” på Krapperup ligger till grund för denna artikel; jfr Berglund & Larsson 2005; Ramsay 2007; Jennbert 2009
- 2 Kjellmark 1904; Lidén 1938, 1940, 1948; Althin 1954; Salomonsson 1959; Malmer 1968; Jennbert 2009
- 3 Behrens 1953; Berglund 1971; Sandgren & Snowball 2001; Björkman 2001
- 4 Christensson 1999
- 5 Liljegren 1975; Berglund et al 1992
- 6 Salomonsson 1959
- 7 Larsson 2017
- 8 Rydbeck 1929
- 9 Bruzelius 1853; Kjellmark 1904; Althin 1954
- 10 Kjellmark 1904; Althin 1954
- 11 Kjellmark 1904
- 12 Salomonsson 1959, LUHM arkiv; Eklöv Pettersson & Leffler 2012
- 13 Retzius & Wallengren 1902; Jennbert 2009
- 14 Salomonsson 1959; Jennbert 2009
- 15 Kjellmark 1904; Althin 1954
- 16 Björkman 2001

Referenser

- Althin, Carl-Axel (1954). *The Chronology of the Stone Age settlement of Scania, Sweden 1 The Mesolithic settlement*. Acta Archaeologica Lundensia 4:1. Lund: Habelt.
- Behrens, Sven (1953). *Morfometriska, morfogenetiska och tektoniska studier av de nordväst-skånska urbergsåsarna, särskilt Kullaberg*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Berglund Björn E. (1971). Late-Glacial Stratigraphy and Chronology in South Sweden in the Light of Biostratigraphic Studies on Mt. Kullen, Scania. *Geologiska Föreningen i Stockholm Förhandlingar*, 93:1, 11–45.
- Berglund, Björn E. & Lars Larsson (2005). Arkeologi och naturvetenskap – igår, idag och i morgon. Bunte, Carin et al. (red.). *Arkeologi och naturvetenskap: Gyllenstiernska Krapperupstiftelsens symposium nr 6 år 2003*. Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen, s. 10–30.
- Berglund, Björn E., et al (1992). Late Weichselian polar bear (*Ursus maritimus* Phipps) in southern Sweden. *Sveriges Geologiska Undersökning*, Ser. Ca 81, 31–42.
- Björkman, Leif (2001). The role of human disturbance in Late Holocene vegetation changes on Kullaberg, southern Sweden. *Vegetation History and Archaeobotany*, Vol. 10, No. 4: 201–210.
- Bruzelius, Nils Gustaf 1853. Reseberättelse. I Gustavsson, Karin (2003). ”-min stora kärlek för allt, hvad fornforskningen rörer”: *Carl Gyllenstierna, fornforskaren på Krapperup och hans tid*. Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krapperupstiftelse. s. 90–94.
- Christensson, Jakob (1999). *Vetenskapen i provinsen: om baronerna Gyllenstierna på Krapperup och amatörernas tidevarv*. Stockholm: Atlantis.

- Eklöv Pettersson, Paul. & Joen Leffler (opublicerat, 2012). *Rapportsammanställning. Brunnby sn, Brunnby 60:1, Ablahamn*. LUHM Arkiv.
- Jennbert, Kristina (2009). *Kullabergs grottor: mellan istid och nutid, mellan humaniora och naturvetenskap*. Acta Archaeologica Lundensia 8:59. Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.
- Larsson, Lars (2017). Submerged Settlement in the Öresund, Western Scania, Southernmost Sweden. I Bailey, Geoffrey N. et al (red.) *Under the Sea: Archaeology and Palaeolandscapes of the Continental Shelf*. Cham: Springer International Publishing, s. 165–175.
- Liljegren, Ronnie (1975). *Subfossila vertebratfynd från Skåne*. Report 8. University of Lund, Department of Quaternary Geology. Lund.
- Ramsay, Margareta (2007). *Berget och borgen: Kullabygden från istid till nutid. Texter från utställningen på Krappertups museum*. Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krappertupstiftelsen.
- Retzius, Gustaf & Hans Wallengren (1903). Arkeologiska undersökningar i grottor å Kullaberg i Skåne. *Ymer* 1903:2: 144–161.
- Rydbeck, Otto (1929). Ornerad skafthålsyx av hjorthorn funnen i Höganäs. *Fornvännen* 1929: 129–140.
- Salomonsson, Bengt (1959). Stenåldersundersökningar på Kullaberg. *Skånes Hembygdsförbunds årsbok* 1959: 33–46.
- Sandgren, Per & Ian Snowball (2001). The Late Weichselian sea level history of the Kullen Peninsula in northwest Skåne, southern Sweden. *Boreas* 30: 115–130.

Kristina Jennbert är professor emerita i arkeologi och medverkar regelbundet i Kullabygd.

**NORDVÄSTRA
SKÅNES
STÖRSTA
UNGDOMS-
ARBETSGIVARE!**

www.mcdonalds.com